

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Plany zagospodarowania zwałowisk odpadów powęglowych KWK Murcki w Katowicach

Author: Jolanta Pełka-Gościniak

Citation style: Pełka-Gościniak Jolanta. (2015). Plany zagospodarowania zwałowisk odpadów powęglowych KWK Murcki w Katowicach. "Acta Geographica Silesiana" ([T.] 18 (2015), s. 59-67).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Jolanta Pełka-Gościniak

Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi, ul. Będzińska 60, 41-200 Sosnowiec; e-mail: jolanta.pelka-gosciniak@us.edu.pl

PLANY ZAGOSPODAROWANIA ZWAŁOWISK ODPADÓW POWĘGLOWYCH KWK „MURCKI” W KATOWICACH

Pełka-Gościniak J. **Plany управления захоронением отходов каменноугольной шахты „Murcki” в г. Катовице.** Работа представляет концепции управления горношахтными отвалами шахты „Murcki”, расположенной в Катовице. Шахта является старейшим действующим рудником в Верхней Силезии, основанная в 1657 году. В рамках программы по восстановлению природных территорий, деградированных при активной производственной деятельности, разработан проект благоустройства отвалов в ландшафтно-парковые и рекреационные территории. На склонах отвалов планируется создать горнолыжные трассы с подъемниками, санные трассы, пешеходные дорожки, гастрономические объекты, канатный спортивный городок для детей, а позже – станцию для любителей авиамоделирования. Разработана также концепция спортивно-рекреационного парка „Южный”, которая предусматривает благоустройство двух поверхностных отвалов в Мурцках и Костухне, а также бывших отстойников шахтных вод „Кристина”. В апреле 2014 года было принято решение о создании на отвалах „Мария” в Мурцках экспозиции „Шахтерской Голгофы”. Данное предложение является последствием отказа от предыдущих планов, а создавая „Голгофу” можно еще в пределах отвала поместить – без финансовых последствий – много горношахтных отходов.

Pełka-Gościniak J. **Plans of management of spoil tips of black coal mine “Murcki” in Katowice.** The purpose of this paper is to present plans of management of spoil tips of black coal mine "Murcki", located in Katowice. This mine is the oldest active mine in Upper Silesia, established in 1657. As part of efforts to restore areas degraded by industrial activity the project of management of spoil tips in landscape-park-recreation direction was worked out. It was planned to build, among others, ski slopes and lifts, luge tracks, walking paths, pavilions for gastronomy, "monkey gro-ve" for children and later- airport for enthusiasts of model-making. The concept of Recreation and Sport Park "South" was also worked out. Its aim was to reclaim and redevelop two over-level mining waste dumps Murcki and Kostuchna and former settlement tank "Krystyna". In April 2014 it was decided to build the Miners' Golgotha on the spoil tip "Maria" in Murcki. This proposal is the consequence of resignation from previous plans and the beginning of further dumping of mining waste in the neighbourhood of Miner's Golgotha, without financial implications for the Holding.

Słowa kluczowe: zwałowisko, zagospodarowanie, Murcki, Kostuchna

Ключевые слова: отвал, благоустройство, Мурцки, Костухна

Key words: spoil tip, management, Murcki, Kostuchna

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie planów zagospodarowania zwałowisk Kopalni Węgla Kamiennego „Murcki”, znajdujących się w Katowicach. Kopalnia jest najstarszą czynną kopalnią na terenie Górnego Śląska, powstała w 1657 roku. W ramach prowadzonych działań zmierzających do przywracania przyrodzie terenów zdegradowanych działalnością przemysłową, opracowano projekt zagospodarowania zwałowisk w kierunku krajobrazowo-parkowo-rekreacyjnym. Na hałdach miały powstać m. in. stoki narciarskie z wyciągami, tory saneczkowe, ścieżki spacerowe, pawilony gastronomiczne, „małpi gaj” dla dzieci, a w późniejszym okresie – lotnisko dla miłośników modelarstwa. Opracowano również koncepcję Parku Rekreacyjno-Sportowego „Południe”, która zakładała zagospodarowanie dwóch nadpoziomowych zwałowisk odpadów górniczych w Murc-kach i Kostuchnie oraz byłych osadników wód popłucz-

kowych „Krystyna”. W kwietniu 2014 roku podjęto decyzję o zbudowaniu na hałdzie „Maria” w Murc-kach Górniczej Gólgoty. Ta propozycja dobrze wpasowuje się w rezygnację z poprzednich planów, a syjąc Gólgotę można tu umieścić jeszcze sporo odpadów górniczych, bez konsekwencji finansowych dla Holdingu.

WPROWADZENIE

Zwałowiska odpadów powęglowych stały się jednym z nieodłącznych elementów krajobrazu Górnego Śląska (m. in. HORNIG, 1955; ŻMUDA, 1973; JANIA, 1983; DULIAS, JANKOWSKI, 1990; JANKOWSKI, HAVRLANT, 1999; PEŁKA-GOŚCINIAK, SZCZYPEK, WACH, 2006; ALESHINA, SNYTKO, SZCZYPEK, 2008; RAHMONOV, SZCZYPEK, WIKA, 2008; SZYPUŁA, 2011, 2014; DU-

LIAS, 2013). W ostatnich latach zwałowiska, wskutek proekologicznych działań m. in. Polsko-Węgierskiej Górniczej Spółki Akcyjnej Haldex S.A., odzyskującej węgiel z odpadów węglowych i produkującej np. kruszywo naturalne, wspomniane formy antropogeniczne szybko znikają, a te które pozostały, a nie zostały zrehabilitowane, stanowią zwykle kłopot dla ich właściciela. Tam, gdzie znajdzie się inwestor, pojawi się też rozwiązanie i nadzieja na powstanie obiektu, będącego w harmonii z otoczeniem i pozytywnie postrzeganego przez okolicznych mieszkańców, zwłaszcza, że rekultywacja i zagospodarowanie obszarów pogórnich może być początkiem nowego, często bardziej atrakcyjnego sposobu wykorzystania tego terenu (m. in. GAWOR J., GAWOR Ł., 2006; NITA, MYGA-PIĄTEK, 2006; MYGA-PIĄTEK, NITA, 2007; CHMIELEWSKA, 2010a; GAWOR, SZMATŁOCH, 2010; MICHALIK, PEŁKA-GOŚCINIĄK, 2012).

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie planów zagospodarowania zwałowisk Kopalni Węgla Kamiennego „Murcki”, znajdującej się w południowej części Katowic.

METODY BADAŃ

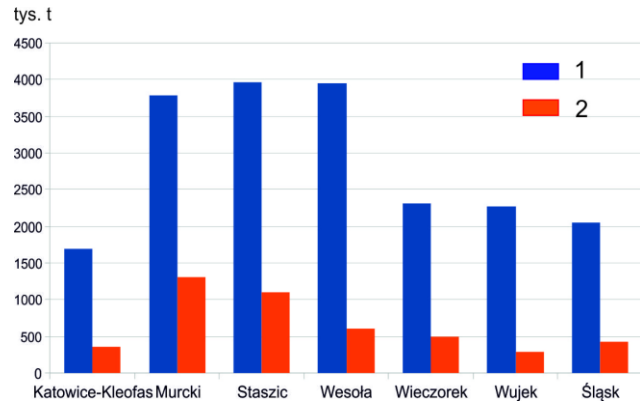
Podstawę do opracowania niniejszego zagadnienia stanowiła dokumentacja z działów archiwum, inwestycji i ochrony środowiska kopalni „Murcki” oraz z Referatu Kształtowania Środowiska WZiKŚ UM w Katowicach: materiały tekstowe, mapy geologiczne i topograficzne badanego obszaru, mapy sytuacyjne, dokumenty dotyczące projektów rekultywacji i zagospodarowania, jak również informacje ustne. W celu pełniejszego zobrazowania zagadnienia praca została wzbogacona o obserwacje w terenie. Sporządzono również dokumentację fotograficzną.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA OBSZARU BADAŃ

W Górnośląskim Zagłębiu Węglowym do 1995 roku wydobyto 9,7 mld ton węgla i około 4 mld ton skały płonnej. W samej tylko KWK „Murcki” w 2000 roku wydobyto 3 782 tys. ton kopaliny i 1 301 tys. ton skały towarzyszącej (rys. 1). Daje to 524 kg odpadów pogórnich na 1 tonę węgla (rys. 2). W latach 2007–2009 rocznie i w I półroczu 2010 r. kopalnia wytworzyła odpowiednio: 60 285 t, 33 139 t, 49 467 t i 7 729 t odpadów powęglowych (*Wystąpienie pokontrolne...*, 2010). Kopalnia zagospodarowała odpady, głównie przekazując je firmie, która odbierała je własnym transportem i dokonywała ich odzysku. Część odpadów kopalnia przeznaczyła do podsadzania starych zróbnów oraz rekultywacji terenów po zakończonej dzia-

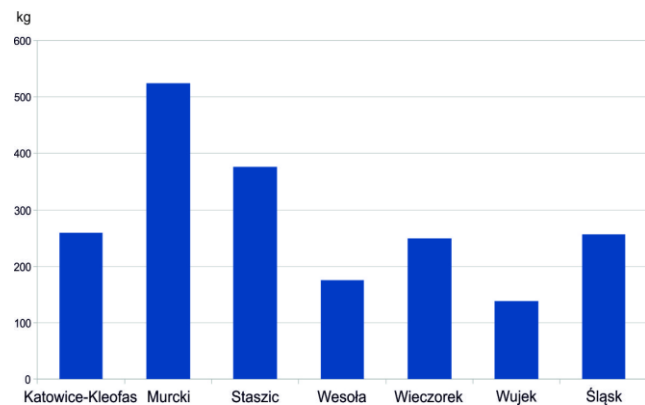
łalności przemysłowej, do produkcji kruszywa mineralnego oraz jako materiału budowlanego. Pozostałe odpady są nadal składowane na zwałowiskach.

Zwałowiska odpadów powęglowych „KWK Murcki” są jednymi z najwyższych i powierzchniowo naj-

Rys. 1. Wydobycie węgla kamiennego (1) oraz skały płonnej (2) w 2000 roku w kopalniach należących do Katowickiego Holdingu Węglowego – KHW (wg BŁAŻA i KUPKI, 2001)

Fig. 1. Output of black coal (1) and waste rock (2) in mines of Katowice Coal Holding – KHW, 2000 (after: BŁAŻ & KUPKA, 2001)

Rys. 2. Ilość odpadów przypadających na 1 tonę węgla (1) w 2000 roku w kopalniach należących do Katowickiego Holdingu Węglowego – KHW (wg BŁAŻA i KUPKI, 2001)

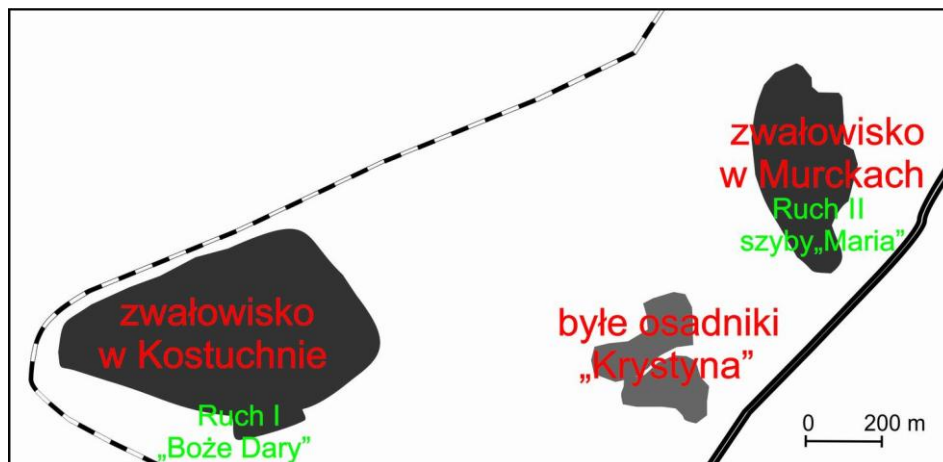
Fig. 2. Amount of waste rock per one tonne of black coal (1) in mines of Katowice Coal Holding – KHW, 2000 (after: BŁAŻ & KUPKA, 2001).

większych składowisk mas skalnych, będących wynikiem działania kopalni węgla kamiennego na terenie Górnego Śląska.

Administracyjnie teren ten jest położony w południowej części Katowic. Jedno z omawianych zwałowisk – Ruch I „Boże Dary” (32 ha) (rys. 3) położone jest w Katowicach Kostuchnie po północnej stronie Szynów Głównych KWK „Murcki” (fot. 1) pomiędzy torami kolejowymi a drogą dojazdową do drobnej sprzedaży węgla. Od zachodu sąsiaduje z garażami, a od wschodu – z terenami leśnymi. Na zachodzie,

północno-zachodzie i południo-zachodzie graniczy z terenami mieszkaniowymi, głównie o zabudowie nis-

kiej (fot. 2). Około 1300 m na wschód od zwałowiska biegnie droga Tychy–Katowice.

Rys. 3. Lokalizacja zwałowisk KWK „Murcki” (opracowanie własne na podstawie <https://maps.google.pl/>)
Fig. 3. Location of investigated spoil tips (made by the author on the base of <https://maps.google.pl/>)

Fot. 1. Widok z hałdy w Kostuchnie na kopalnię „Murcki” - Ruch I „Boże Dary” (fot. J. Pełka-Gościniak, 15 listopada 2014)

Photo 1. View from the spoil tip in Kostuchna to the mine „Murcki” - “Boże Dary” (phot. by J. Pełka-Gościniak, 15 November, 2014)

Fot. 2. Widok z hałdy w Kostuchnie na osiedle mieszkaniowe (fot. J. Pełka-Gościniak, 15 listopada 2014)

Photo 2. View from the spoil tip in Kostuchna to the housing estate (phot. by J. Pełka-Gościniak, 15 November 2014)

Zwałowisko „Maria” (około 14 ha) jest nieczynnym przemysłowo obiektem zlokalizowanym w dzielnicy Katowice Murcki w odległości 100–600 m na zachód od drogi szybkiego ruchu Tychy–Katowice (rys. 3). Od strony wschodniej sąsiaduje ze zlikwidowanym zakładem górniczym Ruch II KWK „Murcki”. Szyby „Maria” wraz z zakładem przerobczym uległy likwidacji, część budynków przeznaczono do wyburzenia, niektóre budynki wynajęto. Od zachodu i południa zwałowisko graniczy z terenami leśnymi. Po stronie wschodniej zwałowiska, w odległości około 150 m, znajduje się rezerwat „Las Murckowski”, a w odległości około 1600 m na północ-zachód – rezerwat „Ochojec”. Na północ-wschodzie z hałdą sąsiadują pojedyncze budynki mieszkalne. Na północ-zachodzie w lesie usytuowany jest cmentarz.

Zwałowisko powstało z nagromadzenia odpadów pogórnich z przeróbki mechanicznej węgla. Składowane odpady na przestrzeni lat uformowały

nadpoziomą bryłę w kształcie spłaszczonego owalu. Wierzchowina hałdy jest prawie płaska, skarpy boczne mają zróżnicowane nachylenia. Pomiędzy dwoma zwałowiskami przepływa Rów Murckowski.

HISTORIA KOPALNI WĘGLA KAMIENNEGO „MURCKI”

Kopalnia „Murcki” jest najstarszą kopalnią węgla kamiennego na Górnym Śląsku. Na podstawie pierwszych pisemnych zapisków ustalono początek jej istnienia na 1657 rok. Pierwsze złoża odkryto i zaczęto eksploatować w Rudnych Kotliskach. Węgiel wydobywano tu metodą odkrywkową. Rozpoczęto również eksploatację korzystając z tzw. szybu studniowego (BRZOZA, 2003). Pierwszy szyb, będący załączkiem kopalni „Murcki”, znajdował się w okolicach Wzgórza Wandy. Powstanie zakładu górniczego i rozpoczęcie

wydobycia sposobem podziemnym datuje się na rok 1769. Pierwotna nazwa kopalni to „Błogosławieństwo Emanuela” („Emanuelsegen”). W późniejszym okresie nazywała się również „Emanuel” i „Książę Maria”. W 1901 roku w pobliskiej Kostuchnie rozpoczęto budowę kopalni „Böerschächte” (współcześnie „Boże Dary”) (PRZEWŁOCKI, 1984). W roku 1976 obie kopalnie połączono w jeden zakład górniczy „Murcki”. W 1993 roku kopalnia weszła w skład Katowickiego Holdingu Węglowego SA. Z dniem 1 stycznia 2010 roku nastąpiło połączenie katowickich kopalń „Staszic” i „Murcki” pod nazwą KHW S.A. KWK „Murcki-Staszic” (CHMIELEWSKA, 2010b). Obecnie powierzchnia obszaru górniczego wynosi 50,596 km² i jest zróżnicowana pod względem zagospodarowania. Około 49% powierzchni zajmują tereny leśne, 35% – pola orne i nieużytki, 16% – zabudowa miejska i obiekty przemysłowe (BĄBKO, 2010). Dzielnicowe wydobycie kopalni stanowi średnio 23 000 ton surowca. Zasoby węgla nowej kopalni szacowane są na około 50 lat wydobywania (http://www.khw.pl/firma/kwk_murcki_staszic.html). W ostatnich latach KWK „Murcki” prowadziła działalność zmierzającą do osiągnięcia docelowej struktury kopalni (http://www.khw.pl/firma/kwk_murcki_staszic.html). Niestety, na podstawie zawartego przez rząd porozumienia, podjęto decyzję o likwidacji „Bożych Darów”, na co nie zgadzają się górnicy i ich rodziny, organizując protesty (<http://www.dziennikzachodni.pl/artykul/3747901,protest-gornikow-kopalni-boze-dary-w-katowicach-bozych-darow-nie-oddamy-zdjecia-wideo,id,t.html>).

REKULTYWACJA ZWAŁOWISK KWK „MURCKI”

W 1995 roku zakończono składowanie odpadów skały płonnej na zwałowiskach Ruch I i II, a dalsze prace dotyczyły rekultywacji. Rekultywacja zwałowisk skały płonnej KWK „Murcki” w pierwszym planie zakładała wyeliminowanie negatywnego wpływu na środowisko, a w dalszych planach – stworzenie parku rekreacyjno-sportowego. Została przeprowadzona w dwóch etapach: ukształtowania powierzchni zwałowisk oraz wprowadzenia roślinności zielonej. Dodatkowo drugi etap podzielono na dwie fazy: zadarnienie oraz wprowadzenie drzew i krzewów. Na zwałowisku w Kostuchnie, ze względu na problemy techniczne, rekultywacja została przeprowadzona etapowo: 1) na obszarze o powierzchni 13 ha i potem 2) na obszarze o powierzchni 14,5 ha.

Przy czynnych szybach kopalni „Murcki” w dzielnicy Kostuchna zwałowisko miało powierzchnię 31,5 ha (wraz ze zlikwidowanym osadnikiem).

Wschodnia część miała już uformowaną wierzchowinę. Zwałowisko zostało wyniesione do rzędnej 335 m n.p.m. (ponad 62, 6 m wysokości względnej), a poziom pola osadowego wynosił 255,5 m n.p.m. W 1996 roku zaplanowano uformowanie bryły zwałowiska do umożliwienia docelowego zagospodarowania zielenią, tj. ukształtowanie skarp zewnętrznych oraz zapobieganie erozji wodnej. Najpoważniejszym zagrożeniem dla tych prac był stan techniczny zwałowiska. Było ono częściowo zapożarowane pod powierzchnią na skarpach w części wschodniej i południowej. W późniejszym okresie następowało powolne zanikanie procesów termicznych w większości punktów pomiarowych.

Prace związane z rekultywacją techniczną dotyczyły ukształtowania bryły i wykonania urządzeń wodno-ściekowych. Zostały one przeprowadzone w pełni: w przypadku składowiska Ruch I do 2002 roku dla pierwszego obszaru i do 2006 roku dla drugiego, a do 2004 roku na całej powierzchni Ruchu II.

Zadania związane z rekultywacją biologiczną, czyli wprowadzeniem roślinności w pierwszej fazie, polegały na obsianiu całej powierzchni odpowiednią mieszanką traw i roślin motylkowych. Dla uzyskania optymalnego efektu zastosowano metodę hydroobsiewu (hydromechanicznego pokrywania powierzchni preparatem złożonym z wody, włókien celulozowych, nawozów, nasion roślin oraz substancji zabezpieczających przed niszczącą działalnością wody i wiatru oraz nadmiernym wysychaniem). Zadarnienie wykonano w latach 2005–2006 na całym obszarze zwałowiska w dzielnicy Murcki, jak i składowiska w Kostuchnie (BĄBKO, 2010).

Starsze zwałowisko w Murckach przy zlikwidowanym zakładzie górniczym (szyby „Maria”), zostało zlokalizowane na terenie osadnika ograniczonego groblą o wysokości do 12 m. Groblę pokrywała już roślinność zielna i drzewiasta (tzw. samosiejki). W ramach rekultywacji technicznej wykonano urządzenia gospodarki wodno-ściekowej, osadniki (w NE części, S i na wierzchowinie) oraz związane z nimi rowy i studzienki, odpowiedzialne za odprowadzanie ze zwałowiska nadmiaru wód opadowych i wprowadzenie ich do odbiornika powierzchniowego. Nie wykonano jednak wszystkich zaplanowanych prac (osadnika i rowu w części zachodniej), co skutkuje wymywaniem odpadów. Wokół obwałowania osadnika wykopano rowy opaskowe i połączono je z Rowem Murckowskim. Obecnie rowy te są zamulone. Teren otaczający zwałowisko jest zróżnicowany pod względem wysokościowym i leży od 312 m n.p.m. w części wschodniej do 295 m n.p.m. w części zachodniej. Takie nachylenie powoduje spływ wód gruntowych oraz z hałdy do naturalnych cieków.

Rzędna zwałowiska wynosiła w 1996 roku 338,7 m n.p.m. Złagodzone również skarpy zwałowiska. W 1997 roku zwałowisko skały płonnej w dzielnicy Murcki uzyskało zgodę na podniesienie rzędnej do 340 m n.p.m. W toku eksploatacji zwałowiska, składowane odpady zostały uformowane w nadpoziomą bryłę o kształcie owalnym, spłaszczonym od wschodu i zachodu. Powierzchnia zajęta pod zwałowisko wyniosła 14 ha, a kubatura sięgała 1,7 mln m³. Wysokość względna wynosi około 50 m na zachodzie i 31 m na wschodzie (BĄBKO, 2010).

Fot. 3. Roślinność porastająca hałdę w Kostuchnie (fot. J. Pełka-Gościniak, 15 listopada 2014)

Photo 3. Vegetation covering spoil tip in Kostuchna (phot. by J. Pełka-Gościniak, 15 November 2014)

Fot. 4. Roślinność (samosiejki) porastająca hałdę w Kostuchnie (fot. J. Pełka-Gościniak, 15 listopada 2014)

Photo 4. Vegetation covering spoil tip in Kostuchna (phot. by J. Pełka-Gościniak, 15 November 2014)

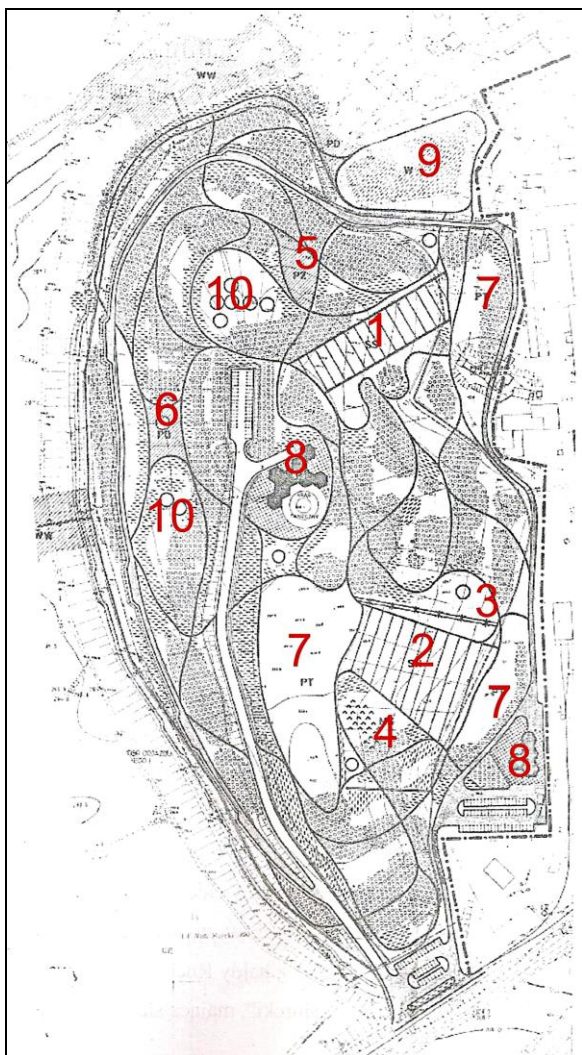
Na powierzchni obu zwałowisk nie doszło w ogóle lub nawet w ograniczonym zakresie do pełnej realizacji drugiej fazy II etapu rekultywacji, czyli zakrzewienia. W przypadku wysypiska skały płonnej Ruch I zakrzewienie wprowadzono tylko na niewielkim obszarze w części północnej i północno-zachodniej (fot. 3). Liczba zasadzonych krzewów wyniosła około 3 000. Roślinność została nasadzona również

na niewielkiej części skarpy zachodniej, zrehabilitowanej w latach 80. XX wieku, co oznacza, że obszar ten pozostawiono głównie „matce naturze” (fot. 4). Pełna rekultywacja biologiczna ani docelowe zagospodarowanie nie zostały wykonane, gdyż kopalnia skoncentrowała się głównie na ograniczeniu negatywnego wpływu na środowisko przyrodnicze (GAJOS i in., 2010; MIESZCZAK, 2012). W 2007 roku zwałowisko Ruch I oddano do dalszego zagospodarowania.

PLANY ZAGOSPODAROWANIA SKŁADOWISK KWK „MURCKI”

Według zamierzeń stworzenia na obszarze zwałowisk parku, prace związane z drugą fazą, czyli zakrzewieniem, miały zostać rozpoczęte po okresie dwóch lat od zadarnienia. Planowano wprowadzenie drzew i krzewów, gatunków o małych wymaganiach siedliskowych, szybko rosnących i o płytkim systemie korzeniowym. Wybrane rośliny charakteryzowały się walorami estetycznymi i dekoracyjnymi, pozwalającymi na tworzenie różnych kompozycji. Oprócz tego na zwałowisku przy czynnych szybach kopalni „Murcki” miały powstać elementy urządzeń rekreacyjnych w postaci ścieżki prowadzącej na wierzchowinę oraz placów zabaw, placów widokowych i parkingu. Ponadto we wschodniej części zwałowiska zaprojektowano górkę saneczkową, a na wierzchowinie – zadaszenie pod małą gastronomię. Z kolei dla zwałowiska „Maria” zaplanowano na terenie przewidzianym pod rekreację drogi dojazdowe, ścieżki, alejki, parkingi, zbiornik wodny, sankostradę, stok narciarski, wyciąg narciarski, „małpi gaj” dla dzieci starszych, plac zabaw dla dzieci, plac odpoczynku biernego, placik trawiasty dla gier i zabaw, pawilony małej gastronomii (rys. 4). W 1996 roku nastąpiły zmiany planów i dodano do projektów teren na wierzchowinie Ruchu II z przeznaczeniem na lotnisko treningowo-pokazowe modeli latających. Zmieniono lokalizację sektora dziecięcego (przesunięcie placu zabaw oraz toru saneczkowego) i wypoczynkowego (placyki odpoczynku dla ludzi starszych). Lotnisko modelarskie zaprojektowano jako wydzielony sektor, oddzielony od pozostałej części terenu gęstym żywopłotem.

Za swoje plany zagospodarowania Katowicki Holding Węglowy uzyskał kilka nagród, a najważniejszą z nich jest zdobycie w 2005 roku II miejsca w konkursie „Technośląsk”, organizowanym przez Trybunę Górniczą na najlepszy projekt zagospodarowania terenów poprzemysłowych (LASEK, WILCZKIEWICZ, BOGDAN, 2005). Była to koncepcja Parku Rekreacyjno-Sportowego „Południe”, której celem było stworzenie za-

Rys. 4. Projekt zagospodarowania zwałowiska w Murckach (według: *Mapa sytuacyjna ...*, 1996):

1 – sankostrada, 2 – stok narciarski, 3 – wyciąg narciarski, 4 – „małpi gaj” dla dzieci starszych, 5 – plac zabaw dla dzieci, 6 – plac odpoczynku biernego, 7 – plac trawiasty do gier i zabaw, 8 – pawilony małej gastronomii, 9 – woda, 10 – drzewa wolnostojące

Fig. 4. Project of management of spoil tip in Murcki (after: *Mapa sytuacyjna ...*, 1996):

1 – luge track, 2 – ski slope, 3 – ski lift, 4 – "monkey grove" for older children, 5 – a playground for children, 6 – passive rest place, 7 – turf place for games and activities, 8 – small pavilions of gastronomy, 9 – water, 10 – free-standing trees

plecza rekreacyjno-sportowego dla dynamicznie rozwijających się urbanistycznie południowych dzielnic Katowic. Zamiarem było wkomponowanie zrehabilitowanych obiektów w usytuowane pomiędzy nimi tereny leśne. Przyjęto pełne zachowanie zwałowisk z podniesieniem posiadanych przez nie walorów przyrodniczych oraz dostosowanie ich do funkcji rekreacyjnych. Tereny leśne miały pełnić rolę łącznika ekologicznego. Park Rekreacyjno-Sportowy „Połud-

nie” jest w zaawansowanym stadium realizacji (LASEK, WILCZKIEWICZ, BOGDAN, 2005).

Zgodnie z projektem, na zwałowisku w Katowicach Kostuchnie przewidywano powstanie na stokach południowych, zachodnich i północnych parku, pełniącego funkcję zieleni izolacyjnej dla terenów kopalni z systemem ścieżek pieszych i rowerowych oraz niezbędnymi drogami technicznymi. Koncepcja przewidywała również powstanie całorocznego narciarskiego ośrodka szkoleniowego (z dodatkowym programem rekreacyjnym) z wyciągami narciarskimi (orczykowym i krzesłkowym), sztucznym stokiem narciarskim i saneczkowym oraz naturalnymi trasami narciarskimi (zjazdowymi i biegowymi) oraz skoczniami narciarskimi. Główny parking ośrodka wraz z restauracją, kawiarnią, serwisem i wypożyczalnią sprzętu narciarskiego zlokalizowany będzie przy linii kolejowej. Na szczycie zwałowiska zaplanowano kawiarnię widokową (CICHOCKI, JOSEPH-TOMASZEWSKA, ZARZECKA, 2001; LASEK, WILCZKIEWICZ, BOGDAN, 2005).

Prace na zwałowisku „Maria” w Murckach rozpoczęto w 2002 r. Ustabilizowano wierzchoinę skarpy, wykonano zagłębienie, które miało gromadzić wody opadowe. Na stokach północno-wschodnim i północno-zachodnim przewidywano zbudowanie terenów sportowych: wyciągów narciarskich, torów zjazdowych narciarskich, toru saneczkowego i zjeżdżalni. Przewidziano wybudowanie takich obiektów, jak ścieżki piesze i rowerowe, tory zjazdowe na igielicie, tor saneczkowy na rolkach, zjeżdżalnia dla dzieci na plastikowych liściach oraz place zabaw. Infrastrukturę zwałowiska uzupełnią drogi, ścieżki, place i miejsca pod parkingi (CICHOCKI, JOSEPH-TOMASZEWSKA, ZARZECKA, 2001; LASEK, WILCZKIEWICZ, BOGDAN, 2005).

Przewidziano także adaptację istniejących obiektów oraz budowę nowych: hotel (motel) z gastronomią, kryte i otwarte korty tenisowe, kryte kąpielisko z częściowym programem aquaparku, wielofunkcyjną halę sportową, ośrodek odnowy biologicznej, ośrodek sportów walki, kępielnię, boiska do różnych gier (CICHOCKI, JOSEPH-TOMASZEWSKA, ZARZECKA, 2001; LASEK, WILCZKIEWICZ, BOGDAN, 2005).

Teren po byłych osadnikach „Krystyna” został zrehabilitowany w kierunku leśnym. Całość omawianego terenu wraz z otoczeniem, ze względu na nieprzeciętne walory przyrodnicze, może być przystosowana do pełnienia funkcji turystycznych (trasy do jazdy konnej wraz z miejscami biwakowymi).

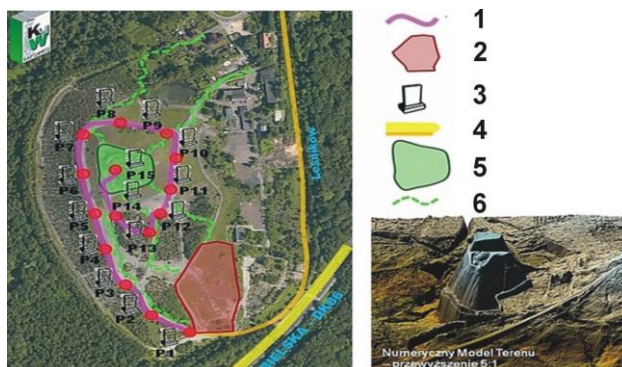
Centralna część obszaru projektowanego Parku ze starodrzewiem bukowym (pomiędzy byłym zwałowiskiem w Katowicach Kostuchnie, a terenem byłych osadników „Krystyna”), zgodnie z zamierzeniem

byłaby objęta ochroną prawną w postaci użytku ekologicznego.

Jak się okazało, kopalnia w najbliższym czasie ma w planach dalsze składowanie odpadów górniczych w południowo-wschodnim terenie przylegającym do zwałowiska Ruch II w Murckach, co motywowane zostało stworzeniem znacznie szerszej i bogatszej oferty dla wykorzystania zwałowisk i likwidacją tworzonych tam dzikich wysypisk śmieci komunalnych. Niestety, na razie sprawa pozostaje nierozwiązana.

Pomimo braku realizacji planów zagospodarowania, zwałowiska kopalni „Murcki” stanowią raj dla miłośników kolarstwa górskiego, sportów motorowych, są też rozjeżdżane przez quady. Zimą są użytkowane przez saneczkarzy, a nawet narciarzy. Od wielu lat stanowią również cel pieszych wycieczek dla okolicznych mieszkańców. Hałdy są również doskonałymi punktami widokowymi. Przy sprzyjających warunkach pogodowych można z nich podziwiać nie tylko masyw Beskidów, ale także Tatry. Najwyższe zwałowiska od dawna wykorzystuje Klub Dalekich Obserwatorów (www.dalekieobserwacje.eu). Ze zwałowiska w Murckach rozciąga się widok na Beskid Śląski, Wzgórze Wandy, Tychy oraz rezerwat przyrody „Las Murckowski”, natomiast ze zwałowiska w Kostuchnie można podziwiać panoramę Tatr, Wzgórze Kamionka, Mikołów i południowe dzielnice Katowic.

Według ostatnich planów na starym zwałowisku kopalni „Murcki” powstanie Golgota Górnicza (rys. 5, fot. 5) (PRZYBYTEK, 2014a, b). Ogłosił to w środę 2 kwietnia 2014 r. Katowicki Holding Węglowy. Była to odpowiedź na propozycję arcybiskupa katowickiego Wiktora Skworca, który wpadł na pomysł upamiętnienia górników, którzy stracili życie w podziemnych katastrofach, ale też i w „zwykłych” wypadkach indywidualnych, w trakcie wywózki do ZSRR, czy w masakrze w kopalni „Wujek” (<http://www.dziennikzachodni.pl/artukul/3388129,na-haldzie-w-murckach-powstanie-gornicza-golgota-abp-skworc-pokazemy-prawde-o-historii-slaska,id,t.html>). Powstanie tu 15 pomników „trasy pamięci katastrof górniczych”, którym towarzyszyć mają stacje drogi krzyżowej. Na szczycie znajdzie się taras widokowy. Do projektowania trasy zostaną zaangażowani specjaliści z Politechniki Śląskiej, a do przygotowania górniczych pomników z Drogą Krzyżową – artyści z Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach. Propozycja ta dobrze wpasowuje się w rezygnację z zaprezentowanych powyżej planów zagospodarowania. Sypiąc Górnica Golgotę można zgromadzić jeszcze dużą ilość odpadów górniczych, bez konsekwencji finansowych dla Holdingu.

Rys. 5. Projekt Górnicy Golgoty na hałdzie „Maria” (źródło: wizualizacje „trasy-parku pamięci górniczej” z opracowania KHW autorstwa Stanisława Tryby i Adriana Broła, <http://www.nettg.pl/news/119533/katowice-w-murckach-na-haldzie-powstanie-gornicza-kalwaria/>):

1 – trasa pamięci, 2 – parking, 3 – pomnik, 4 – droga dojazdu, 5 – taras widokowy, 6 – trasy powrotu
 Fig. 5. Project of Miners’ Golghota at spoil tip “Maria” in Murcki (source: visualizations of “route - park of miner’s memory” from elaboration of KHW made by Stanisław Tryba and Adrian Broł, <http://www.nettg.pl/news/119533/katowice-w-murckach-na-haldzie-powstanie-gornicza-kalwaria/>):

1 – memory route, 2 – parking, 3 – monument, 4 – driveway, 5 – observation deck, 6 – return routes

Fot. 5. Drewniany krzyż na hałdzie „Maria” w Murckach (fot. J. Pełka-Gościniak, 15 listopada 2014)

Photo 5. Wooden cross at spoil tip „Maria” in Murcki (phot. by J. Pełka-Gościniak, 15 November 2014)

PODSUMOWANIE

Z wszystkich części składowych śląskiego krajobrazu industrialnego jedynie hałdy wydają się być elementem stałym. Należy zatem mieć nadzieję, że działania Katowickiego Holdingu Węglowego wraz z Urzędem Miasta Katowice doprowadzą w końcu do rozwiązania kwestii zagospodarowania zwałowisk

KWK „Murcki”, które mają wymiar historyczny i kulturowy dla Górnego Śląska. Do tej pory omawiane powyżej projekty zagospodarowania nie zostały wdrożone, miały zatem charakter iluzoryczny. Można powiedzieć, że były to tylko „pobożne życzenia”. Wszelkie plany dotyczące zwałowisk zostały zastąpione maksymalizacją zysku, a nie realizacją geosrodowiskową. Nawet wdrożenie idei „Górniczej Golgoty” jest próbą „zakamuflowania” dalszego składowania odpadów pogórnicznych w pobliżu zwałowiska, bez konsekwencji finansowych dla Holdingu, choć motywowane zostało stworzeniem szerszej i bogatszej oferty dla wykorzystania tych terenów w przyszłości i likwidacją dzikich wysypisk śmieci komunalnych.

LITERATURA

- Aleshina I. N., Snytko V. A., Szczypek S., 2008: Mining-induced ground subsidences as the relief-forming factor on the territory of the Silesian Upland (Southern Poland). *Geography and natural resources* (Elsevier), 29, 3: 288–291.
- Bąbko D., 2010: Rozwój przestrzenny i czasowy, wpływ na środowisko oraz rekultywacja zwałowisk skały płonnej na przykładzie KWK „Murcki”. WNoZ UŚ, Sosnowiec (m-pis).
- Błaż J., Kupka R., 2001: Odpady pogórniczne wytwarzane na terenie miasta Katowice. Kształtowanie środowiska geograficznego i ochrona przyrody na obszarach zurbanizowanych i uprzemysłowionych, 31. WBiOŚ, WNoZ, Katowice-Sosnowiec: 5–8.
- Brzoza J. W. (red.), 2003: Kopalnia Węgla Kamiennego „Murcki”, 1657–2003. KHW, Katowice: 224 s.
- Chmielewska M., 2010a: Park krajobrazowy Hoheward w Zagłębiu Ruhry – przykład rewitalizacji hałdy pogórnicznej. Kształtowanie środowiska geograficznego i ochrona przyrody na obszarach uprzemysłowionych i zurbanizowanych., UŚ, WBiOŚ, WNoZ, Katowice-Sosnowiec, 42: 14–18.
- Chmielewska M., 2010b: Kopalnie węgla kamiennego w Katowicach. W: Zagożdżon P. P., Madziarz M. (red.): Dzieje górnictwa – element europejskiego dziedzictwa kultury. Wrocław, 3: 50–59.
- Cichocki K., Joseph-Tomaszewska E., Zarzecka K., 2001: Koncepcja programowo-przestrzenna ośrodka rekreacyjno-sportowego obejmującego tereny nieczynnych zwałowisk „Boże Dary” w Kostuchnie, „Maria” w Murkach oraz byłych osadników „Krystyna”.
- Dulias R., Jankowski A. T., 1990: The map of relief changes in Katowice Province. Part II Main signs of anthropogenic changes of the relief. *Fotointerpretacja w Geografii*, 20: 23–40.
- Dulias R., 2013: Denudacja antropogeniczna na obszarach górniczych na przykładzie Górnego Śląskiego Zagłębia Węglowego, UŚ, Katowice: 260 s.
- Gajos S., Dygdała W., Mieszczak U., Szwajda S., 2010: Działania Katowickiego Holdingu Węglowego S.A. w zakresie ograniczania ujemnego wpływu górnictwa na środowisko, *Górnictwo i Geologia*, 5, 1: 21–57
- Gawor J., Gawor Ł., 2006: Zwałowiska pogórniczne jako interesujący element krajobrazu kulturowego Zagłębia Ruhry. W: Machowski R., Ruman M. (red.): Z badań nad wpływem antropopresji na środowisko, SKNG UŚ, WNoZ UŚ, Sosnowiec, 7: 17–22.
- Gawor Ł., Szmatoch A., 2010: Koncepcja waloryzacji zwałowisk po górnictwie węgla kamiennego na przykładzie Górnego Śląskiego Zagłębia Węglowego. *Acta Geographica Silesiana*, 7. WNoZ UŚ, Sosnowiec: 23–29.
- Hornig A., 1955. Formy powierzchni ziemi stworzone przez człowieka na obszarze Wyżyny Śląskiej. W: Wrzosek A. (red.) *Górny Śląsk. Prace i materiały geograficzne*. Kraków: 125–149.
- Jania J., 1983: Antropogeniczne zmiany rzeźby terenu wschodniej części Wyżyny Śląskiej. Dokumentacja teledetekcyjna. Teledetekcja w badaniach środowiska geograficznego. UŚ, Katowice: 69–91.
- Jankowski A. T., Havrlant M., 1999. Anthropogene Reliefveränderungen in Oberschlesien. In: Jordan P. (ed.): *Atlas Ost- und Südosteuropa. Aktuelle Karten zu Ökologie, Bevölkerung und Wirtschaft*. Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, Wien: s. 45.
- Lasek S., Wilczkiewicz J., Bogdan A., 2005: Park rekreacyjno-sportowy „POŁUDNIE” na terenach przemysłowych w Katowicach. Warsztaty z cyklu: Zagrożenia naturalne w górnictwie. *Mat. Symp.*:157–165.
- Mapa sytuacyjna byłego zwałowiska „Maria”, 1 : 4000, Archiwum kopalni „Murcki”, 1996.
- Michalik O., Pełka-Gościński J., 2012: Zwałowisko odpadów powęglowych „Pochwacie” – kierunki rekultywacji i plany zagospodarowania *Acta Geographica Silesiana*, 9. WNoZ UŚ, Sosnowiec-Będzin: 37–41.
- Mieszczak U., 2012: Zasady ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju w działaniach Katowickiego Holdingu Węglowego, *Przegląd Górniczy*, 3: 72–85.
- Myga-Piątek U., Nita J., 2007: Nowe kierunki w zarządzaniu krajobrazami poeksploatacyjnymi. W: Myga-Piątek U. (red.): *Krajobrazy przemysłowe i poeksploatacyjne*. VI Tom Prac Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec: 126–135.
- Nita J., Myga-Piątek U., 2006: Krajobrazowe kierunki zagospodarowania terenów pogórnicznych. *Przegląd Geologiczny*, 54, 3: 256–262.
- Pełka-Gościński J., Szczypek T., Wach J., 2006: Antropogeniczne formy terenu w krajobrazie Wyżyny Śląskiej. W: *Materiały XIV Seminarium Naukowego: „Regionalne problemy ochrony środowiska”*, Sesja jubileuszowa z okazji 50-lecia pracy zawodowej Profesora dra hab. Romana Racinowskiego. Politechnika Szczecińska, WBiA, Kat. Geotechniki, Międzyzdroje: 89–96.
- Przewłocki J. (red.), 1984: Kopalnia „Murcki”. UŚ, Katowice: 269 s.
- Przybytek J., 2014a: Murcki, dzielnica magiczna i ciekawa, ale zapomniana. Murcki. Dodatek do Dziennika Zachodniego, 19 grudnia 2014: 1.
- Przybytek J., 2014b: Murcki, miejsce małe, ale magiczne. Murcki. Dodatek do Dziennika Zachodniego, 19 grudnia 2014: 6.

- Rahmonov O., Szczypek T., Wika S., 2008: Promyslenne otwały kak sostawljajuszczaja lantsafta Južnoj Polshi. W: Jankowski A. T., Kozyriewa E. A. (red.): Ekzogniennye processy w geologičeskoj sriedie. Ocenka prirodnych opasnostiej. IZK SO RAN, Sil. Uniw., fak. nauk o Ziemle, Irkutsk-Sosnowiec: 78–82.
- Szypuła B., 2011: Analiza rzeźby antropogenicznej Wyżyny Śląskiej w świetle danych kartograficznych. Kształtowanie środowiska geograficznego i ochrona przyrody na obszarach uprzemysłowionych i zurbanizowanych, 43. WBiOŚ, WNoZ UŚ, Katowice-Sosnowiec: 89–98.
- Szypuła B., 2014: Quantitative changes of anthropogenic relief over the last 100 years in the Silesian Upland (south Poland). Zeitschrift für Geomorphologie, 58, 2: 175–183.
- Wystąpienie pokontrolne: Katowicki Holding Węglowy S.A. KWK Murcki-Staszic w Katowicach – gospodarowanie odpadami z wydobycia węgla kamiennego. (P/10/134/LKA), 2010, NIK, Delegatura w Katowicach.
- Żmuda S., 1973: Antropogeniczne przeobrażenia środowiska przyrodniczego konurbacji górnośląskiej. PWN, ŚIN, Warszawa-Kraków: 209 s.
- www.dalekieobserwacje.eu
- <http://www.dziennikzachodni.pl/artykul/3388129,na-haldzie-w-murckach-powstanie-gornicza-golgota-abp-skworc-pokazemy-prawde-o-historii-slaska,id,t.html>
- <http://www.dziennikzachodni.pl/artykul/3747901,protest-gornikow-kopalni-boze-dary-w-katowicach-bozych-darow-nie-oddamy-zdjecia-wideo,id,t.html>
- http://www.khw.pl/firma/kwk_murcki_staszic.html
- <http://www.nettg.pl/news/119533/katowice-w-murckach-na-haldzie-powstanie-gornicza-kalwaria>
- <https://maps.google.pl/>